

Роман Майданик

доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
завідувач кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна)
roman.maydanyk@gmail.com

УДК 340.112.01 (477)

ВЧЕННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЮ ПРИВАТНОГО (ЦИВІЛЬНОГО) ПРАВА УКРАЇНИ. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Необхідність усталеного розвитку вітчизняного суспільства і права в умовах євроінтеграції та глобалізації зумовлює потребу у формуванні й застосуванні в Україні вчення про юридичну методологію права згідно з європейськими стандартами права.

Мета статті полягає у характеристиці поняття, концепцій і системи юридичної методології як базових елементів вчення про юридичну методологію приватного (цивільного) права України.

Методологія приватного (цивільного) права є різновидом галузевої методології, яка визначає систему принципів і методи пізнання світоглядних уявлень про приватне (цивільне) право, а також вчення про цю систему. Методологія приватного права відображає специфіку суб'єктивних цивільних прав та інтересів, їх співвідношення з публічними правами й інтересами, що зумовлює особливості застосування або й наявність невідомих публічним правам методів, принципів і правових конструкцій. Приватне (цивільне) право України методологічно має ґрунтуватися на концепції соціологічного розуміння права, якій кореспондують законодавчо сформульовані (насамперед у Цивільному кодексі України) механізми розуміння права як інструмента “живого” права, згідно з яким норма права повинна застосовуватися і тлумачитися таким чином, щоб це відповідало реально існуючим суспільним відносинам на момент застосування норми права. Сучасну методологію приватного (цивільного) права ліберального типу визначають дві основні концепції розуміння права – юридичного раціоналізму та юриспруденції інтересів, які сформувались як результат тисячолітньої еволюції західної традиції права. Концепція юридичного раціоналізму визнає правом не так формально закріплену в законі “мертву” норму, як творення права внаслідок застосування права уповноваженими державними органами і приватними особами. Методологія юридичного раціоналізму заснована на системному аналізі суспільних відносин з урахуванням всіх істотних для права соціальних регуляторів (економіка, етика, релігія тощо). Сутність терміна “юриспруденція інтересів” полягає в тому, що замість отримання результату шляхом логічного тлумачення понять норма закону розглядається як розумне і цілеспрямоване

вирішення законодавцем певного конфлікту інтересів. Суб'єкт застосування права повинен розпізнавати інтереси, що охороняються законом, і дотримуватися їх при застосуванні норм законодавства і вирішенні спору. Пошук справедливого рішення повинен ґрунтуватися не на суб'єктивному уявленні про справедливість конкретного суб'єкта застосування права, а здійснюватися в межах методики телеологічної юриспруденції цінностей, згідно з якою справедливість при вирішенні юридичного спору полягає в забезпеченні балансу інтересів учасників конфлікту відповідно до охоронюваних законом цінностей. Поділ методології приватного права на окремі методологічні сфери та інструменти передбачає поділ правових явищ, які становлять предмет методології приватного права, залежно від їх змісту і характеру, на дві частини – загальну та особливу, кожна з яких поділена на розділи.

Ключові слова: методологія приватного права; розуміння права; юриспруденція інтересів; раціоналізм права.

Необхідність усталеного розвитку вітчизняного суспільства і права в умовах євроінтеграції та глобалізації зумовлює потребу у формуванні в Україні вчення про юридичну методологію права з метою імплементації європейських стандартів права. Реалізація положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом (далі – ЄС), Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (далі – Угода про асоціацію) передбачає імплементацію європейських стандартів в основних сферах приватного (цивільного) права¹. Передбачена Угодою про асоціацію юридична гармонізація різних національних систем права зумовлює важливість для права України впровадження визнаних країнами – членами ЄС базових засад і концепцій юридичної методології, пов'язаних як із поняттям та пізнанням права, так і застосуванням та його тлумаченням. Це зумовлює практичну сторону цього дослідження.

Із наукової точки зору поняття, застосування і тлумачення приватного (цивільного) права України в умовах євроінтеграції та глобалізації в певному відношенні відображає ліберальне розуміння права і герменевтичні традиції країн Західної Європи, які, очевидно, відрізняються від переважно позитивістського підходу щодо розуміння і застосування права колишнього Радянського Союзу та його країн- правонаступників. Наведене зумовлює необхідність формування цілісного вчення про юридичну методологію приватного (цивільного) права України з метою імплементації європейських стандартів у сфері розуміння, тлумачення і застосування приватного (цивільного) права, юридичної техніки вирішення спорів.

¹ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_011> (дата звернення: 24.12.2018).

У цьому дослідженні буде проведена характеристика поняття, концепцій і системи юридичної методології як базових елементів вчення про юридичну методологію приватного (цивільного) права України.

Поняття юридичної методології

Загальновідомо, що інвестиції в знання завжди дають найбільші дивіденди (Б. Франклін). Не є винятком із цього правила інвестиції в знання про право; вони повинні ґрунтуватися на довершеній юридичній методології як системи правил отримання знань про право, перевірку їх істинності й використання в реальному житті.

Юридична методологія сприяє формуванню правильного юридичного мислення, є критерієм істинності суцього і перепусткою до нового знання.

Формування в Україні суспільства і права ліберального типу зумовлює необхідність пізнання права, створення, тлумачення і застосування норм права на основі раціональності, солідарності й ціннісно орієнтованого зважування інтересів як засобу досягнення більшої досконалості права і справедливості.

Право є частиною оточуючої нас природи, заснованої на уявленнях про красу і справедливість. Сфера естетики, яку ми ще не відкрили, є красою права. Через красу мистецтва людина може поєднатися з природою. Але право і справедливість також прекрасні, якщо ми стаємо більш досконалими (Г. Бьолль)².

Якщо ми наведемо порядок у нашому правовому мисленні, ми по-новому побачимо світ права, зрозуміємо його як прояв краси в суспільстві. Правове мислення людини визначається юридичною методологією, тобто світоглядними принципами розуміння права.

Поняття “методологія” має два основних смислових значення: по-перше, методологія як система певних способів і прийомів, які застосовуються в тій чи іншій сфері діяльності – науці, політиці, мистецтві тощо; по-друге, як вчення про цю систему або як загальна теорія метода, теорія в дії³.

У власному розумінні методологія приватного права є вченням про шляхи пізнавальної діяльності приватного права. Вона виробляє загальні підходи і принципи підтвердження істинності існуючого знання й отримання нового знання, визначає стратегію наукового пізнання за

² Berndt Ruethers und Christian Fischer Axel Birk, *Rechtstheorie mit Juristischer Methodenlehre* (Verlag C H Beck 2013) 598.

³ Р Майданик, *Цивільне право: Загальна частина, т I. Вступ у цивільне право* (Алерта 2012) 253.

допомогою методів і засобів, прийомів і принципів, які забезпечують дослідження права⁴.

Методологію приватного права визначають передусім взаємовідносини теоретичної моделі права (норм приватного права) і реального права, їх взаємні переходи, визначення шляхів і форм реалізації наукових юридичних знань у перетворенні правової дійсності.

Сучасну вітчизняну методологію приватного права в умовах постмодернізму характеризує активне застосування діалектичних методів дослідження. Діалектика є вченням про розвиток і загальні зв'язки явищ. Вона вимагає знаходити джерело розвитку в боротьбі суперечливих сторін дійсності.

Сприятливі умови для розвитку створює не моністичний стандартний підхід, а плюралізм методів дослідження. Зіставлення та інтеграція знань, набутих на основі різних світоглядів – матеріалістичного та ідеалістичного, ліберально-демократичного тощо – збагачує правознавство і збільшує наукову цінність його висновків⁵.

Сучасна методологія приватного права повинна ґрунтуватися на визнанні існування спільних методологічних орієнтирів. До них слід віднести орієнтацію на загальнолюдські цінності, на побудову демократичної, соціальної, правової держави, на дотримання принципів гуманізму, поваги людської гідності, свободи, справедливості, недоторканності права приватної власності, пропорційності суперечливих інтересів у приватних правовідносинах.

Юридична методологія тісно пов'язана з юридичною технікою або методикою права. На відміну від методології як системи методів, методика відображає певну послідовність вирішення конкретного наукового та практичного завдання, а також сукупність і порядок використання належних методів⁶.

Предметом юридичної техніки є найбільш загальні закономірності здійснення юридичної діяльності, в процесі якої складаються юридичні документи (нормативні акти, інтерпретаційні акти, документи, які фіксують юридичні факти)⁷.

Юридична методологія не вважається самостійною наукою, локальною галуззю наукового пізнання, яка існує ізольовано від усієї системи наук. Вона є загальнонауковим феноменом, який притаманний науці загалом і кожній її галузі зокрема⁸.

⁴ І Безклубий (заг ред), *Методологія в праві: монографія* (Грамота 2017) 78-9.

⁵ Там само 86.

⁶ Майданик (н 3) 253.

⁷ Т Кашанина, *Юридическая техника: учебник* (Норма: ИНФРА-М 2011) 30.

⁸ Безклубий (н 4) 111.

Юридична методологія є спеціальним розділом теорії пізнання права, що обґрунтовує історичний шлях засобів, прийомів наукової діяльності в сфері права. Юридична методологія передбачає вивчення права відповідно до вимог теорії пізнання. Теорія пізнання, або гносеологія – це наука про природу пізнання, його сутність і закономірності. Її головним елементом є методологічні правила, що визначають змістовність й істинність отриманих результатів, висновків юридичного дослідження.

Юридична методологія тісно пов'язана з філософією права, загально-теоретичною та галузевою юриспруденцією.

Рівні юридичної методології. Особливості методології приватного права

Залежно від структури і конкретики об'єктів виділяють два рівні юридичної методології: загальний і галузевий.

Перший, найбільш високий рівень – це загальна методологія (філософська методологія), яка визначає основні напрями і загальні принципи пізнання загалом. Філософська методологія є методологією вищого рівня узагальнення, яка становить світоглядну основу всієї наукової діяльності; вона полягає в реалізації глибинного підходу до вивчення всіх предметів і явищ навколишнього світу.

Другий рівень – галузева методологія (спеціальні, приватні рівні методології). Цей рівень є системою дослідницьких принципів і методів спеціальних наук, а також вчення про цю систему⁹. Тут має місце відбір із загальнометодологічного арсеналу відповідних відправних і достатніх вихідних положень для їх застосування в процесі пізнання певного кола споріднених предметів, явищ і процесів¹⁰.

Різновидом галузевої методології є методологія приватного (цивільного) права, що є системою принципів і методів пізнання світоглядних уявлень про приватне (цивільне) право, а також вчення про цю систему. Методологія приватного права відображає специфіку суб'єктивних приватних (цивільних) прав та інтересів, їх співвідношення з публічними правами й інтересами, що зумовлює особливості застосування (внаслідок підвищеної питомої ваги диспозитивності, ініціативності, презумпції їх самозаконності тощо) або й наявність невідомих публічним правовідносинам методів, принципів і правових конструкцій.

Залежно від завдань і виду юридичної діяльності виділяють три рівня юридичної методології:

⁹ Н Козюбра, 'Понятие и структура методологии юридической науки' в Козюбра Н (отв ред), *Методологические проблемы юридической науки: сборник научных трудов* (Наукова думка 1990) 7.

¹⁰ Див.: К Керимов, *Методология права (предмет, функции, проблемы философии права)* (2000) 48-56; С Бостан та інші, *Теория держави і права: навчальний посібник* (Академія 2013) 20.

- <...> 1) методологія пізнання самих юридичних методів шляхом формулювання способів і порядку підготовки нормативно-правових актів, наукових моделей методів створення правових норм;
- 2) методологія застосування норм права, що виявляється в нормах про тлумачення правочину і закону, в застосуванні окремих методів вирішення колізій норм права, усунення прогалин, методів аргументації рішення суду тощо;
- 3) методологія юридичної науки (юриспруденції або правознавства) як системи методів проведення наукових досліджень у сфері юриспруденції, які підлягають застосуванню з урахуванням мети та об'єкта наукового дослідження.

На відміну від перших двох рівнів, методологія юридичної науки спрямована на пізнання не лише методами створення норм права та їх застосування. Юридична наука як розумова аналітична діяльність покликана з'ясувати і пояснити закономірності досліджуваного юридичного явища, спрогнозувати та (за необхідності) направити його розвиток у потрібному напрямку в інтересах суспільства й людини¹¹.

Цінність права та єдине його розуміння як проблема юридичної методології

Очевидно, що вперше за кілька останніх століть історії права України значення права в житті суспільства загалом і кожної людини окремо настільки збільшилося, що право набуває рис самодостатньої цінності, яка направляє і стимулює розвиток суспільства, а не лише є відображенням і засобом фіксації економічних, релігійних, моральних відносин, інших соціальних регуляторів суспільних відносин.

Феномен збільшення цінності права в державному і громадському житті країни, зокрема в особистому житті кожної людини, не отримав змістовно адекватного наукового осмислення та пояснення розуміння права з єдиних методологічних позицій.

На сучасному етапі різні галузі й сфери права України відображають кардинально різні концепції розуміння права – нормативізму закону і соціологічного розуміння права.

Сферу публічного права України (адміністративне, кримінальне, публічне господарське, земельне тощо) характеризує розуміння права як писаного закону і декларативність норм про верховенство права в умовах відсутності адаптованих до цих відносин правил застосування принципів права, інших механізмів впровадження верховенства права.

¹¹ В Белов, 'Наука права (правоведение или юриспруденция): кризисное состояние и пути его преодоления (Доклад, прочитанный 27 июня 2016 г. в рамках работы летней Научной школы Университета им. О. К. Кутафина)' <<http://www.igzakon.ru/magazine/article?id=6789>> (дата звернення: 24.12.2018).

Приватне (цивільне) право України методологічно має ґрунтуватися на концепції соціологічного розуміння права, якій кореспондують законодавчо сформульовані (насамперед у ЦК України) механізми розуміння права як інструмента “живого” права, згідно з яким норма права повинна застосовуватися і тлумачитися таким чином, щоб це відповідало реально існуючим суспільним відносинам на момент застосування норми права.

Зазначений підхід реалізовано, зокрема, у формуванні доктриною та судовою практикою правил застосування принципів права з метою “добудови” (“розвитку”) права в разі наявності прогалин права, колізій норм закону або їх явної несправедливості.

Відсутність єдиного розуміння права України, незалежно від його галузей і сфер, залишається фундаментальною методологічною перешкодою та невиконаним уроком на шляху до імплементації європейських цінностей права в законодавстві, практиці його застосування та доктрині вітчизняного права.

Поряд із формуванням системи актів законодавства і системи права на основі поділу права на приватне й публічне, необхідно відмовитися від ідей комплексних галузей права і поділу права на галузі права загалом (крім поділу на приватне і публічне).

При цьому формування права України як узгодженої і самовідновлювальної системи норм права та актів його застосування неможливе без застосування однакового розуміння права загалом, які універсально застосовувалися б як у приватному (цивільному), так і в публічному (адміністративному, кримінальному тощо) галузях права, безумовно, з урахуванням особливостей кожної із зазначених сфер/галузей права.

Базові концепції методології приватного права

Сучасну методологію приватного права ліберального типу визначають дві основні концепції розуміння права – юридичного раціоналізму та юриспруденції інтересів, які сформувались як результат тисячолітньої еволюції західної традиції права.

Протягом останнього століття юридична методологія від класичної, побудованої на раціональних та об’єктивних підходах (позитивістське ототожнення права та закону), через некласичну – з її свободою вибору і суб’єктивністю (концепція природних прав людини), вийшла в посткласичну (постмодерністську), яка характеризується визнанням нерационального і плюралістичного підходів¹².

¹² Г Гаддамер, *Істина і методологічні основи філософської герменевтики* (2000) 150-2.

У сучасній вітчизняній юридичній науці, як і в українському суспільстві загалом, спостерігається своєрідна методологічна криза.

У масовій суспільній свідомості України продовжують домінувати сформовані за часів радянського періоду уявлення про право як знаряддя політики, інструмент примусу, зведену в закон волю панівного класу або панівної частини суспільства¹³.

Динамічність права передбачає впровадження доктрини юридичного раціоналізму, заснованого на ідеях партнерства, співробітництва і солідарності, досягнення балансу суперечливих інтересів (між контрагентами, між публічним і приватним інтересом) за допомогою застосування методів формальної та діалектичної логіки.

На відміну від юридичного позитивізму, із властивим йому застосуванням норм права на основі методів формальної логіки та зумовленим цим отождоженням права й закону, концепція юридичного раціоналізму визнає правом не так формально закріплену в законі “мертву норму”, як творення права внаслідок застосування права уповноваженими державними органами і приватними особами¹⁴.

Методологія юридичного раціоналізму заснована на системному аналізі суспільних відносин з урахуванням всіх істотних для права соціальних регуляторів. Впровадження динамічної методології права передбачає зміну акцентів у розумінні сутності права як самодостатнього явища, яке активно впливає на інші, неправові, соціальні явища (економіка, етика, релігія тощо). Це призводить до послаблення тяжіння юриспруденції України до римського та німецького пандектного права, заснованих на ідеях формально-юридичного закріплення існуючих у певний історичний час суспільних відносин.

Юридичний раціоналізм дає можливість розглядати принцип співпраці в правовідносинах між приватною особою і державою як інтегральної (універсальної) правової моделі ефективної взаємодії суб'єктів публічного та приватного права, гармонізації суспільних (громадських + державних) і приватних інтересів у підприємстві, інших сферах права.

Зазначена концепція права засновує взаємовідносини між суб'єктами публічного та приватного права не на владній вертикалі управління, а на іншій методології, характерній приватній природі цих відносин.

¹³ М Козюбра, ‘Право як явище культури’ в *Право і культура: теорія і практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (1997) 29.

¹⁴ Див.: Р Майданик, ‘Методологія раціоналізму в частині права України і Німеччини’ в Майданик Р (ред), *Альманах цивілістики: збірник статей, вип 6* (Алерта 2015) 10; Р Майданик, ‘Методологія приватного права України в умовах євроінтеграції: застосування і тлумачення права, техніка вирішення спору’ в *Принципи і тенденції застосування приватного права ЄС і пострадянських країн: матеріали VII Міжнародного цивілістичного форуму* (Білоцерківдрук 2018) 23-32.

У зв'язку з цим зростає актуальність ідеї про перетворення держави і суб'єктів бізнесу на партнерів, що передбачає встановлення між ними відносин зобов'язально-правового характеру або інших приватноправових форм¹⁵.

Для сучасної України, як і більшості інших країн європейського права, актуальним залишається твердження Р. Штамлера:

<....> практичне право на юридичних кафедрах професори ігнорують штучно, “відокремлюють прірвою” від улюбленого ними, але далекого від життя “шкільного права”. Внаслідок цього випускники юридичних факультетів не здатні вирішувати “прикладні юридичні завдання”, плутають прості юридичні поняття, не кажучи вже про практичне правове регулювання конкретних суспільних відносин¹⁶.

Зворотною стороною цього питання на етапі юридичної практики є неготовність окремих суддів, інших категорій юристів-практиків обґрунтувати методологічно вивірених, мотивований і справедливий для конкретного випадку висновок в юридичному спорі за результатами послідовного правового аналізу фактичних обставин, пошуку та застосування належної норми права, перевірки її відповідності фактичним обставинам і мотивування узагальнюючого висновку в спорі.

Загалом юридичному раціоналізму кореспондує ідея пошуку розумного, або справедливого, вирішення юридичного спору шляхом забезпечення балансу інтересів учасників спору відповідно до концепції “юриспруденції інтересів”.

Сутність терміна “юриспруденція інтересів”, який запропонував Ф. Хек¹⁷, полягає у тому, що замість отримання результату шляхом логічного тлумачення понять норма закону розглядається як розумне і цілеспрямоване вирішення законодавцем певного конфлікту інтересів.

Суддя, як й інший суб'єкт застосування права, повинен розпізнавати інтереси, які охороняються законом, і дотримуватися їх при застосуванні норм законодавства і вирішенні спору. Недоліком цього підходу є виникнення проблем за відсутності норми права, покликаної вирішити

¹⁵ О Сімсон, ‘Правова модель державно-приватного партнерства як інструмент гармонізації публічних і приватних інтересів в інноваційній стратегії України’ (автореф дис д-ра юрид наук, Нац юрид ун-т ім Ярослава Мудрого 2015) 2, 6.

¹⁶ Див.: Р Штамлер, *Хозяйство и право с точки зрения материалистического понимания истории* (Типография М Меркушева 1898) 312; R Stammler, ‘Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung’ в *Экономика и право с материалистической точки зрения на историю* (1896; рус. перевод, 1898); Р Штамлер, *Учение о правильном праве* (1902).

¹⁷ Див.: Ph Heck, ‘Gesetzesauslegung und Interessensjurisprudenz’ (1914) 112 AcP, 1, 17; Е Курзински-Сингер, ‘Юриспруденция ценностей как основа методики немецкого права’ [2011] 1(35) Актуальные проблемы высшей школы. Научные труды “Эдилет” 87-94.

існуючий конфлікт інтересів, оскільки неможливо визначити мету закону та якому з інтересів надати перевагу.

Однак завдяки цьому підходу увага суб'єкта застосування права перекладається з тексту закону на передбачені ним цілі та інтереси, які охороняються, а також на ті ціннісні масштаби, які покладено в його основу.

У сучасних умовах соціальної ринкової економіки пошук справедливого рішення повинен ґрунтуватися не на суб'єктивному уявленні про справедливість конкретного суб'єкта застосування права, а здійснюватися в межах певної методики, яка, зокрема, в західноєвропейському праві отримала назву “телеологічна юриспруденція цінностей”, або “юриспруденція інтересів”.

У цьому контексті справедливість при вирішенні юридичного спору вбачається в забезпеченні балансу інтересів учасників конфлікту відповідно до охоронюваних законом цінностей, а не в пошуку найвищої справедливості (яка в обов'язки юриспруденції не входить), чи в ухваленні рішення, ґрунтуючись на суто особистих уявленнях судді про справедливість, що не сприяє забезпеченню передбачуваності судових рішень.

Відповідно, завдання законодавця полягає у встановленні певного балансу різних інтересів, як приватних, так і публічних, передусім шляхом побудови певної системи цінностей. Вона стає тією необхідною системою координат, всередині якої відбувається пошук вирішення у кожному конкретному випадку. Юриспруденція інтересів і цінностей ґрунтується на тезі, що основу кожної юридичної проблеми становить конфлікт інтересів.

У зв'язку з цим вирішення юридичного спору є вирішенням конфліктної ситуації на підставі встановленого в законі балансу інтересів і відображеної в законодавстві системи цінностей.

На виявлення цього балансу спрямовано, зокрема, телеологічне тлумачення, згідно з яким при тлумаченні норм суб'єкт застосування права повинен враховувати цілі закону, оскільки вони відображають систему цінностей, покладену в основу правопорядку, яка знайшла своє відображення в законодавстві¹⁸.

Система методології приватного права

Система методології приватного права України є сукупністю методів, інших методологічних інструментів, які взаємодіють між собою і виступають зовні як єдине ціле з їх одночасним внутрішнім поділом на від-

¹⁸ Курзински-Сингер (н 17).

носно самостійні і взаємозалежні методологічні інструменти (поняття, норми, інститути тощо).

Поділ методології приватного права на окремі методологічні сфери та інструменти передбачає поділ правових явищ, які становлять предмет методології приватного права, залежно від їх змісту й характеру, на дві частини – загальну та особливу, кожна з яких поділена на розділи.

Загальна частина поділена на розділи, в яких висвітлюється еволюція методології приватного права, формулюються основи методології приватного права, розглядаються поняття, функції та системи приватного права.

Розділ I “Еволюція методології приватного права” охоплює юридичні методи від приватного права Стародавнього Риму до сучасності, розвиток юридичних методів у радянському праві та їх зв’язок з ідеологізацією правознавства в Радянському Союзі, розвиток юридичної методології в країнах європейського права: від юриспруденції інтересів до юриспруденції цінностей, концепції юридичної методології в європейському праві Ф. Савіньї, Р. Ієринга, Ф. Хека, Дж. Ессера.

Розділ II “Основи юридичної методології приватного права” містить поняття, рівні та систему юридичної методології приватного права України, основні концепції юридичної методології.

Розділ III “Пізнання приватного права: поняття та функції приватного права” висвітлює розуміння права як: а) упорядкованої сукупності наказів; б) “закону в дії” (*law in action*); в) закону, що містить об’єктивовані правила; г) “інструмента встановлення справедливості, зокрема внаслідок розмежування верховенства права, закону й справедливості, вирішення завдання знайти справедливе рішення, визначення міри справедливих рішень; г) інструмента зважування цінностей і балансу інтересів, зокрема шляхом впровадження ціннісно-орієнтованого мислення, визначення рангу цінності, обсягу й ширини змісту (тієї чи іншої) цінності, близькості та інтенсивності цінностей.

У розділі IV “Система приватного права” визначено систему правових понять, єдність правопорядку та відносність правових понять, поняття і структуру системи права, вплив європейського права на структуру системи права, приватне право і Конституцію.

Особливу частину методології приватного права становлять методологічні інструменти тлумачення і застосування права.

Особлива частина методології приватного права включає значну кількість методологічних інструментів, які поділено на розділи, присвячені нормам і видам застосування права, судовому праву, аргументації рішень суду, тлумаченню права, європейському вченню про методологію

приватного права, альтернативним концепціям юридичної методології, юридичній техніці вирішення цивільно-правового спору.

Розділ V “Норми права і види застосування приватного права” висвітлює поняття і види приватноправових норм, правову кваліфікацію на підставі нормативних правил і зважування принципів.

Розділ VI “Судове право” охоплює поняття, значення, місце судового права в системі права, квазіпрецедент і прецедентну норму, теорію прецедентної норми В. Фікенчера, зв’язаність судового права законом і межі судового розвитку права, розвиток права в межах закону (*praeter legem*) і всупереч закону (*contra legem*), телеологічне обмеження, розширення і перетворення, сумісне директивам ЄС тлумачення і розвиток права, інструменти судового права щодо забезпечення єдності судової практики і розвитку/“добудови” права (“нормативні”/квазіпрецедентні рішення Верховного Суду, рішення у справах з групових позовів, рішення у зразкових/модельних справах, преюдиційний запит, консультативні висновки Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), преюдиційний висновок Суду справедливості ЄС).

У розділі VII “Аргументація рішень суду з вирішення цивільно-правових спорів” розглядаються поняття і типи юридичної аргументації, мотивування й мотивувальна частина судового рішення, судова аргументація ЄСПЛ, преюдиційний факт і принцип “*res judicata*” в праві України і практиці ЄСПЛ.

Розділ VIII “Тлумачення приватного права” містить теорії тлумачення приватного права (суб’єктивна, об’єктивна та об’єктивно-суб’єктивна), методи тлумачення права (граматичне, системне, еволюційне, телеологічне), методи тлумачення правочинів (граматичне, системне, еволюційне, телеологічне).

У розділі IX “Запозичення іноземних правових конструкцій” розглядаються поняття юридичних запозичень, їх правила і межі, методологія запозичень в європейському праві, стан і перспективи іноземних запозичень у право України.

Розділ X “Європейське вчення про методологію приватного права” присвячений питанням поняття європейського вчення про методологію права, тлумачення в європейському праві, розвиток права в європейському праві.

У розділі XI “Альтернативні концепції юридичної методології приватного права” розглядаються методологія англійського права (джерела права англійського права, зокрема звичаєве право і право справедливості, тлумачення законодавства, прецеденти), соціологічна школа права та юридичний реалізм, методологія порівняльного права, юриспруденція і цифрова

революція (правова інформатика), можливості і межі цифрової революції в юриспруденції, економічний аналіз права, теорія дискурсу.

Розділ XII “Юридична техніка вирішення цивільно-правового спору” містить характеристику вчення про юридичну техніку вирішення цивільно-правового казусу, алгоритм, робочі кроки (етапи) і практичні приклади вирішення цивільно-правового спору.

Розділ XIII “Методологія науки приватного (цивільного) права” присвячений висвітленню поняття, предмета, методів, основних напрямів розвитку науки приватного (цивільного) права.

Висновки. Усталений розвиток вітчизняного суспільства і права в умовах євроінтеграції та глобалізації неможливий без формування і використання в Україні вчення про юридичну методологію права відповідно до європейських стандартів права.

Право України потребує ліберального типу юридичної методології як вчення про шляхи пізнавальної діяльності в праві, яке виробляє загальні підходи і принципи отримання нового знання, визначає стратегію наукового пізнання за допомогою методів і засобів, прийомів та принципів, що забезпечують дослідження на засадах раціональної солідарності і ціннісно орієнтованого зважування інтересів.

Методологія приватного права є вченням про шляхи пізнавальної діяльності приватного права. Методологія приватного (цивільного) права є різновидом галузевої юридичної методології як системи принципів і методів пізнання світоглядних уявлень про приватне (цивільне) право, а також вчення про цю систему.

Сучасна методологія приватного права повинна ґрунтуватися на визнанні існування загальних методологічних орієнтирів. До них слід віднести орієнтацію на загальнолюдські цінності, на побудову демократичної, соціальної, правової держави, на додержання принципів гуманізму, поваги людської гідності, свободи, справедливості.

Вирішенню методологічної проблеми сучасного права України, яка полягає у відсутності єдиного розуміння права (публічне право розглядає право переважно з позитивістських позицій, а приватне/цивільне поєднує нормативізм і соціологічні концепції), сприятиме впровадженню розроблених в європейському праві механізмів єдиного розуміння права, верховенства права (принципи пропорційності в праві, концепція “добудови”/“розвитку” права тощо), поділу права на публічне й приватне, відмова від ідей комплексних галузей права і поділу права на галузі права загалом (крім поділу на приватне та публічне).

З метою формування єдиного і сучасного розуміння права, наближеного до європейських стандартів застосування й тлумачення пра-

ва, доцільно імплементувати в доктрину і право України сформовані європейською юриспруденцією концепції юридичного раціоналізму та юриспруденції інтересів, які засновані на ідеях партнерства, співробітництва і солідарності, досягнення балансу суперечливих інтересів за допомогою застосування методів формальної та діалектичної логіки, тлумачення норм права як розумного і цілеспрямованого вирішення певного конфлікту інтересів шляхом виявлення передбачених законом цілей, інтересів, що охороняються, і ціннісних масштабів, які покладено в основу закону.

Юридичний раціоналізм та юриспруденцію інтересів доцільно розглядати як базові концепції, покликані сприяти формуванню єдиного розуміння права в Україні, яке відповідатиме європейським стандартам.

Формування в Україні суспільства і права ліберального типу потребує створення норм права, їх застосування і тлумачення на засадах раціональності, солідарності й ціннісно орієнтованого зважування інтересів.

Система методології приватного права України є сукупністю методів, інших методологічних інструментів, які взаємодіють між собою і виступають зовні як єдине ціле з їх одночасним внутрішнім поділом на відносно самостійні та взаємозалежні методологічні інструменти (поняття, норми, інститути тощо). Поділ методології приватного права на окремі методологічні сфери та інструменти передбачає поділ правових явищ, які становлять предмет методології приватного права, залежно від їх змісту і характеру, на дві частини – загальну та особливу, кожна з яких поділена на розділи.

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, of the One Part, and the European Union, the European Atomic Energy Community and Their Member States, of the Other Part] vid 27 chervnia 2014 r. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/984_011> (accessed: 24.12.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Authored books

2. Heck Ph, 'Gesetzesauslegung und Interessensjurisprudenz' (1914) 112 AcP, 1, 17 (in German).
3. Haddamer H, *Istyna i metodolohichni osnovy filosofskoi hermenevtyky [The Truth and Methodological Bases of Philosophical Hermeneutics]* (2000) (in Ukrainian).

4. Kashanina T, *Juridicheskaja tehnika: uchebnik [Legal Technique: Textbook]* (Norma: INFRA-M 2011) (in Russian).
5. Kerimov K, *Metodologija prava (predmet, funktsii, problemy filosofii prava) [Methodology of Law (Subject, Functions, Problems of Legal Philosophy)]* (2000) (in Russian).
6. Maidanyk R, *Tsyvilne pravo: Zahalna chastyna [Civil Law: General Part], t I. Vstup u tsyvilne pravo [Introduction to Civil Law]* (Alerta 2012) (in Ukrainian).
7. Stammler R, *Hozhajstvo i pravo s tochki zrenija materialisticheskogo ponimaniya istorii [Economy and Law from the Perspective of Materialistic Understanding of History]* (Tipografija M Merkusheva 1898) (in Russian).
8. —, *Jekonomika i pravo s materialisticheskoy tochki zrenija na istoriju [Economics and Law from a Materialistic Point of View on History]* (1896; rus. perevod: 1898) (in Russian).
9. —, *Uchenije o pravilnom prave [The Good Law Doctrine]* (1902) (in Russian).

Edited books

10. Berndt Ruethers und Christian Fischer und Axel Birk, *Rechtstheorie mit Juristischer Methodenlehre* (Verlag C H Beck 2013) (in German).
11. Bezklubyi I (zah red), *Metodolohiia v pravi: monohrafiia [Methodology in Law: Monograph]* (Hramota 2017) (in Ukrainian).
12. Bostan S ta inshi, *Teoriia derzhavy i prava: navchalnyi posibnyk [Theory of State and Law: Tutorial]* (Akademiia 2013) (in Ukrainian).
13. Kozjubra N, 'Ponjatie i struktura metodologii juridicheskoy nauki' ['The Concept and Structure of the Legal Science Methodology'] v Kozjubra N (otv red), *Metodologicheskie problemy juridicheskoy nauki: sbornik nauchnykh trudov [Methodological Issues of Legal Science: Collected Academic Papers]* (Naukova dumka 1990) (in Russian).
14. Majdanik R, 'Metodologija racionalizma v chastnom prave Ukrainy i Germanii' ['Methodology of Rationalism in Private Law of Ukraine and Germany'] v Majdanik R (red), *Al'manah civilistiki: sbornik statej [Almanac of Civil Law: Collected Articles]*, vyp 6 (Alerta 2015) (in Russian).

Journal articles

15. Kurzinski-Singer E, 'Jurisprudencija cennostej kak osnova metodiki nemeckogo prava' ['Jurisprudence of Values as the Basis for the German Law Methodology'] [2011] 1(35) Aktual'nye problemy vysshej shkoly. Nauchnye trudy "Jedilet" 87-94 (in Russian).

Conference paper

16. Belov V, 'Nauka prava (pravovedenie ili jurisprudencija): krizisnoe sostojanie i puti ego preodolenija (Doklad, pročitannyj 27 ijunja 2016 g. v ramkah raboty letnej Nauchnoj shkoly Universiteta im. O. K. Kutafina)' ['Science of Law (Law or Jurisprudence): the Crisis and Ways to Overcome It (Report Read on June 27, 2016 within the Framework of the Summer Scientific School of K. O. Kutafin University)'] <<http://www.igzakon.ru/magazine/article?id=6789>> (accessed: 24.12.2018) (in Russian).
17. Koziubra M, 'Pravo yak yavlyshche kultury' ['Law as a Cultural Phenomenon'] v *Pravo i kultura: teoriia i praktyka: materialy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii [Law and Culture: Theory and Practice: Materials of the International Scientific and Practical Conference]* (1997) (in Ukrainian).
18. Maidanyk R, 'Metodolohiia pryvatnoho prava Ukrainy v umovakh yevrointegratsii: zastosuvannia i tлумachennia prava, tekhnika vyrishennia sporu' ['Ukraine's Private Law Methodology in the Context of European Integration: Law Application and Interpretation, Dispute Resolution Technique'] v *Pryntsypy i tendentsii zastosuvannia pryvatnoho prava YeS i postradianskykh krain: materialy VII Mizhnarodnoho tsyvilistychnoho forumu [Principles and Trends of Application of EU and Former*

Soviet Countries' Private Law: Materials of the VII International Civil Law Forum (Bilotserkivdruk 2018) (in Ukrainian).

Thesis abstracts

19. Simson O, 'Pravova model derzhavno-pryvatnoho partnerstva yak instrument harmonizatsii publichnykh i pryvatnykh interesiv v innovatsiinii stratehii Ukrainy' ['Legal Model of Public-private Partnership as an Instrument of Harmonization of Public and Private Interests in the Innovation Strategy of Ukraine'] (avtoref dys d-ra yuryd nauk, Nats yuryd un-t im Yaroslava Mudroho 2015) (in Ukrainian).

Roman Maydanyk

THE DOCTRINE OF UKRAINE'S PRIVATE (CIVIL) LAW
METHODOLOGY. GENERAL PROVISIONS

ABSTRACT. The need for a sustainable development of national society and law in the context of European integration and globalization brings about the task of shaping the doctrine of legal methodology of law according to the European standards of law, and its application in Ukraine.

The purpose of the article is to give a characterization of the idea, concept and system of legal methodology as the basic elements of the doctrine of legal methodology of Ukraine's private (civil) law.

The methodology of private (civil) law is a kind of branch-specific methodology which defines the system of principles and the methods for comprehending the worldview notions of private (civil) law, as well as the doctrine of this system. The private law methodology reflects the specifics of subjective civil rights and interests and their relationship to public rights and interests, all this resulting in the specifics of application or even the presence of methods, principles and legal constructions unknown to public rights. Private (civil) law of Ukraine should be methodologically underlain by the concept of sociological understanding of law, which concept corresponds to the legislatively formulated (primarily, in the Civil Code of Ukraine) mechanisms of understanding of law as an instrument of "living" law, according to which a provision of law should be applied and interpreted in the manner consistent with actually existing social relations as of the time when this provision of law applies. The modern methodology of private (civil) law of a liberal type is determined by two basic concepts of understanding of law – legal rationalism and jurisprudence of interests which have been formed as a result of millennial evolution of the Western tradition of law. The legal rationalism concept recognizes as law not so much a "dead" provision formally enshrined in law, as the making of law as a result of application of law by authorized state bodies and individuals. The legal rationalism methodology is based on a systematic analysis of social relations, with due regard for all of the social regulators (economy, ethics, religion, etc.) essential for law. The essence of the term "jurisprudence of interests" is that instead of obtaining the result through logical interpretation of concepts, a provision of law is considered as a reasonable and precisely targeted resolution by the legislator of a certain conflict

Роман Майданик

of interests. The subject of law application should recognize the interests protected by law and adhere to them when applying the provisions of legislation and resolving disputes. The search for an equitable decision should not be based on a subjective view of justice which a particular subject of law has, but should be made within the methodology of teleological jurisprudence of values which envisages that in case of resolving a legal dispute, justice means ensuring a balance of interests of the parties to the conflict in accordance with the values protected by law. The division of the private law methodology into separate methodological areas and tools provides for the division of legal phenomena constituting the subject matter of the private law methodology, depending on their content and nature, into two parts – general and special ones, with each of them also divided into sections.

KEYWORDS: methodology of private law; understanding of law; jurisprudence of interests; rationalism of law.